

Piotr Grochowski
Katedra Kulturoznawstwa
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Polskie pieśni pielgrzymkowe i kalwaryjskie

Streszczenie: W artykule tym podjęto próbę opisu pieśni pielgrzymkowych, jako specyficznego gatunku tekstów wykonywanych przez pielgrzymów w trakcie wędrówki i podczas pobytu w sanktuariach. W pierwszej części omówiono dotychczasowe sposoby definiowania pieśni pielgrzymkowych oraz przedstawiono propozycję nowej definicji odwołującej się do elementów tekstowych, w których uwidacznia się specyficzny kontekst wykonawczy omawianych utworów. W drugiej części artykułu zaprezentowano szczegółową analizę tekstowych wykładników sytuacji wykonawczej, wskazujących na różne etapy pielgrzymki i różne działania pielgrzymów. Ostatnia część poświęcona jest analizie funkcji pieśni pielgrzymkowych w kontekście teorii procesów społecznych Victora Turnera. Analizy prowadzą do wniosku, że w szerszej perspektywie główna funkcja pieśni pielgrzymkowych polegała na kreowaniu określonych zachowań i sposobów myślenia pielgrzymów oraz na ochronie i stabilizowaniu podstawowych struktur społecznych, które na czas pielgrzymki ulegały zawieszeniu bądź rozluźnieniu.

Słowa kluczowe: religijność ludowa, katolicyzm, pielgrzymki, kalwarie, pieśni pielgrzymkowe

Polish Pilgrimage Songs

Abstract: The paper describes songs performed by pilgrims on their way to sanctuaries and during their stay there, presenting them as a specific genre of texts. In the first part of the paper, the author discusses the way pilgrimage songs were understood in earlier works. Furthermore, he proposes their new definition, referring to these elements of the texts which demonstrate the specific context in which the songs were performed. In the second part of the paper, the author analyses in detail textual signs which indicate various activities undertaken by pilgrims and refer to the stages of their journey. Finally, he focuses on the functions of pilgrimage songs and analyses them in the context of Victor Turner's theory of ritual process. The conclusion of the analysis is that in a broad perspective, the main function

of these songs was to create certain behaviours and ways of thinking, as well as to protect and stabilise the fundamental social structures which were temporarily loosened or suspended during pilgrimage.

Key words: folk religion, Catholicism, pilgrimage, Calvary, pilgrimage songs

Wprowadzenie

Polskie pieśni pielgrzymkowe i kalwaryjskie to grupa utworów, które z kilku powodów zasługują na uwagę badaczy kultury. Po pierwsze, podobnie jak samo zjawisko pielgrzymowania i zwyczaj obchodzenia drózek kalwaryjskich, mają one długą i bogatą tradycję, stanowiąc tym samym istotny element naszego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Po drugie, należą one do tych zasobów tradycji, które obecne są we współczesnych praktykach kulturowych, choć oczywiście uległy i nadal ulegają daleko idącym przekształceniom. Jak słusznie zauważa Jolanta Ługowska, pielgrzymi odprawiający nabożeństwa drózkowe, „podtrzymując dawne zwyczaje i formy zachowania w miejscu uznanym za święte, stanowią żywe ogniwo łączące tradycję ze współczesnością” [Ługowska 1999: 78]. Sytuacja taka wywołuje zarazem wiele pytań o sposoby odczytywania i funkcjonowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w obliczu dynamicznych zmian dotyczących istotnych w tym kontekście sfer komunikacyjnych i światopoglądowych. Po trzecie, tradycyjne pieśni pielgrzymkowe i kalwaryjskie pełniły niezwykle ważne funkcje w obrębie praktyk pątnicznych, w związku z czym ich analiza może przyczynić się do lepszego zrozumienia istotnych aspektów fenomenu pielgrzymowania. Po czwarte wreszcie, z punktu widzenia folklorystyki utwory śpiewane przez pątników stanowią bardzo ciekawy, a zarazem słabo rozpoznany gatunek folkloru religijnego. Gatunek ten sytuuje się na pograniczu ustności i piśmienności, genetycznie przynależąc do tradycji popularnej, pisanej poezji religijnej, która jednak w znacznej mierze uległa procesowi folkloryzacji. Dokładniej rzecz ujmując, pieśni pielgrzymkowe funkcjonowały dawniej właściwie w trzech paralelnych i przenikających się obiegach. W przekazie ustnym odbywała się transmisja melodii, a częściowo także tekstów. Te ostatnie bowiem były zarazem powszechnie publikowane w postaci małych śpiewników lub druków ulotnych, które kupo-

wane przez pątników jako pamiątka z miejsca świętego, stanowiły istotne wsparcie w procesie memoryzacji pielgrzymkowego repertuaru. Uzupełnieniem tych dwóch trybów rozpowszechniania były zeszyty, w których ręcznie przepisywano teksty pieśni [zob. Niebrzegowska-Bartmińska 2011: 592].

W prezentowanym artykule skoncentruję się przede wszystkim na dwóch ostatnich aspektach śpiewów pątnicznych. Najpierw chciałbym dokonać swego rodzaju genologicznej diagnozy, która ma nakreślić pejzaż zjawisk związanych z interesującymi mnie zagadnieniami, a także wskazać, jak można opisać pieśń pielgrzymkową (kalwaryjską) w sensie gatunkowym. Następnie przeprowadzę bardziej szczegółowe analizy pieśni, których celem będzie wskazanie pewnych zależności pomiędzy specyficznymi właściwościami śpiewanych tekstów a pielgrzymką, jako kompleksem określonych działań, a także szerszym kontekstem pewnych praktyk i procesów społecznych. Moje rozważania skupiać się będą przede wszystkim na tekstach dawnych (tradycyjnych), które jednak w niektórych miejscach i sytuacjach (kalwarie, misteria Męki Pańskiej i Pogrzebu Matki Boskiej) są jeszcze wykonywane współcześnie. Na uboczu pozostawiam kwestię nowych pieśni pielgrzymkowych, które w zakresie stylistyczno-kompozycyjnym w żaden sposób nie kontynuują, czy nawet nie odwołują się do repertuaru tradycyjnego; będą one przywoływane jedynie okazjonalnie, jako kontekst porównawczy. Trzeba również wstępnie wyjaśnić, że pieśni kalwaryjskie są, w moim ujęciu, odmianą (subgatunkiem) pieśni pielgrzymkowych i ze względu na pewne charakterystyczne podobieństwa, generalnie traktuję je łącznie, choć w dalszej części rozważań spróbuję również wskazać istniejące między nimi różnice.

Podstawę materiałową analiz stanowią teksty pochodzące z trzech źródeł: wybranych kolekcji kramarskich druków ulotnych z przełomu XIX i XX wieku znajdujących się w zasobach polskich bibliotek i archiwów¹,

1 Ze względu na problemy z identyfikacją druków ulotnych poprzez ich tytuły i daty wydania w odnośnikach zastosowałem skróty odsyłające do zestawu źródeł umieszczonego na końcu artykułu. W badaniach wykorzystano następujące kolekcje druków ulotnych: kolekcja ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej, zbiór „Pieśni kościelne, ludowe” (sygn. 2305 I, dalej skrót BJ); kolekcja ze zbiorów Biblioteki Narodowej – Oddział Dokumentów Życia Społecznego, „Pieśni kościelne i religijne” (sygn. XX B2t, dalej skrót BN); kolekcja zgromadzona w archiwum Muzeum Etnograficznego w Krakowie (dalej skrót MEK). Liczby po skrótach oznaczają numer druku w obrębie danej kolekcji.

opracowanego przez ojca Augustyna Chadama *Śpiewnika kalwaryjskiego* [1984] oraz zapisów etnograficznych zgromadzonych w Archiwum Etnolingwistycznym UMCS, które zostały wydane w lubelskim tomie serii *Polska pieśń i muzyka ludowa* [2011].

Status gatunkowy pieśni pielgrzymkowych i kalwaryjskich

Próba genologicznej charakterystyki pieśni pielgrzymkowych i kalwaryjskich może być przeprowadzona z różnych perspektyw, z wykorzystaniem kilku odmiennych kategorii wyróżniających.

Pierwszą z nich jest perspektywa funkcjonalna z naczelną kategorią sytuacji wykonawczej. W tym ujęciu interesujące nas pieśni ujmowane są po prostu jako wszystkie utwory słowno-muzyczne, powszechnie śpiewane w trakcie pielgrzymek i obchodzenia drózek kalwaryjskich. Ujęcie takie stosowane jest bardzo często przez wydawców śpiewników, którzy pod hasłem „pieśni pielgrzymkowe / kalwaryjskie” umieszczają teksty zróżnicowane zarówno pod względem tematycznym, jak i stylistyczno-kompozycyjnym. Praktyka taka jest powszechna zwłaszcza w przypadku publikacji o charakterze użytkowym, zawierających pieśni, które w intencji wydawcy mają być przede wszystkim przydatne w trakcie wędrówki, a zarazem w jakiś sposób atrakcyjne dla dzisiejszego pielgrzyma. Współczesne śpiewniki pielgrzymkowe zawierają więc często także pieśni oazowe, maryjne czy patriotyczne [Niebrzegowska-Bartmińska 2011: 592]. Podobne podejście stosowane jest jednak także w przypadku wydawnictw gromadzących dawniejsze teksty. Wspomniany *Śpiewnik kalwaryjski* [1984], prócz specyficznych pieśni śpiewanych na kalwariach lub w drodze do nich, zawiera pokaźną liczbę innych tekstów religijnych, które niewątpliwie mogły być wykonywane przez pielgrzymów w różnych momentach ich peregrynacji. Z kolei w broszurze zatytułowanej *Śpiewniczek kalwaryjski. Pieśni przy zwiedzaniu drogi krzyża w kalwarii pod Wilnem* [BN 01] zaskakujący jest brak typowych pieśni kalwaryjskich, zamiast których pojawiają się wyłącznie znane pieśni pasyjne (np. *Już Cię żegnam Najmilszy Synu Chrystusie; Rozmyślajmy dziś wierni chrześcijanie; Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz*). W takim ujęciu zarówno nowe, jak i tradycyjne pieśni pielgrzymkowe / kalwaryjskie trudno traktować w kategoriach gatunku ze względu na ich duże zróżnicowanie

tematyczno-strukturalne. Jest rzeczą dość oczywistą, że w trakcie dawnych i współczesnych pielgrzymek mogły i mogą, być używane różne gatunki pieśni (na przykład pieśni pasyjne, maryjne, do świętych, hymny, litanie, pieśni pokutne, dziękczynne, pochwalne itd.) [zob. Górecki 1994: 92–96, 197], a tym samym tak rozumiana pieśń pielgrzymkowa stanowi zjawisko ponadgatunkowe, a zarazem – w szerszej perspektywie – swego rodzaju fenomen kulturowy (podobnie jak na przykład piosenka turystyczna czy piosenka aktorska), którego wyznaczników należy szukać nie w samych tekstach czy melodiach, ale w kontekście wykonawczym.

W innym ujęciu badacze podejmują próby opisu pieśni pielgrzymkowych / kalwaryjskich w perspektywie strukturalnej, z zastosowaniem kilku kategorii ujmujących najbardziej charakterystyczne właściwości tekstów. Głównie wskazuje się na ich długość, a zarazem rytmiczność oraz, stanowiące ważny element, powtórzenia refrenowe. Ważną cechą jest także częste występowanie otwartej kompozycji składankowej, która polega na swoistej żonglerce motywami i formułami modlitewnymi, zestawianymi na zasadzie kolekcji tematycznych (na przykład wyliczanie prób i podziękowań, rodzajów grzechów, chorób, które zostały wyleczone). Kompozycja taka umożliwiła stosunkowo łatwe wydłużanie tekstu poprzez dodawanie kolejnych zwrotek, w których wymianie ulega jedynie kilka słów, wprowadzających nowy motyw z danej kolekcji tematycznej [Bartmiński 1997/1998: 161–165]. Łatwo zauważyć, że w tej perspektywie gatunkowe cechy strukturalne pieśni pielgrzymkowych wynikają z ich uwarunkowań funkcjonalnych. Innymi słowy, gatunek jest swego rodzaju odpowiedzią na wymogi specyficznej sytuacji wykonawczej, która preferuje teksty wypełniające czas długiej wędrówki, a zarazem łatwe do zapamiętania, a nawet możliwe do częściowego śpiewania przez tych, którzy w ogóle nie znają słów. Takie pielgrzymkowe preferencje strukturalne prowadziły do powstawania tekstów o określonych właściwościach, albo też warunkowały modyfikowanie właściwości istniejących tekstów, dopasowywanych do wymogów aktualnej sytuacji wykonawczej. Proces takiej adaptacji gatunkowej pokazał Jerzy Bartmiński na przykładzie pieśni o duszach szukających miejsca wiecznego spoczynku [Bartmiński 1997/1998]. Warto dodać, że taka koncepcja pieśni pielgrzymkowych odnosi się w zasadzie wyłącznie do tekstów tradycyjnych,

ponieważ nowe utwory śpiewane obecnie podczas pielgrzymek, posiadają w większości zupełnie inne cechy strukturalne, co niewątpliwie wynika również z odmiennej sytuacji wykonawczej (powszechna umiejętność czytania, używanie nagłośnienia i gitar jako instrumentów akompaniujących).

Powyższy model opisu gatunkowego pieśni pielgrzymkowych i kalwaryjskich jest jednak, w moim przekonaniu, niewystarczający. Owszem, wskazuje on na te cechy, które są niewątpliwie typowe dla interesującej nas grupy utworów, jednak dość powszechnie występują również poza nią (na przykład w wielu pieśniach maryjnych czy pasyjnych). Powodem tego jest fakt, iż warunkująca opisywany wyżej kształt tekstów sytuacja wykonawcza charakterystyczna była nie tylko dla pielgrzymki, a tym samym strukturalne cechy „pielgrzymkowe” można odnaleźć, na przykład, w pieśniach o śmierci śpiewanych podczas tzw. pustych nocy. Zauważalna jest również wyraźna tendencja, polegająca na włączaniu pieśni pielgrzymkowych do repertuarów właściwych innym sytuacjom wykonawczym, na przykład nabożeństwom majowym, zmianie tajemnic żywego różańca czy peregrynacjom obrazu Matki Boskiej [Niebrzegowska-Bartmińska 2011: 593]. Ostatecznie stosowanie opisu strukturalnego sprawia, że granice gatunku pozostają nieostre i szeroko zakreślone, a tym samym mogą obejmować wiele pieśni religijnych, które zapewne nierzadko były śpiewane przez pątników, jednak nie mają pewnych cech właściwych wyłącznie tekstom śpiewanym na pielgrzymkach i kalwariach.

Jako sposób rozwiązania tego problemu, chciałbym zaproponować węższą definicję tradycyjnych pieśni pielgrzymkowych / kalwaryjskich i opis gatunku z perspektywy łączącej strukturalne i tematyczne właściwości tekstów. Wcześniej jednak trzeba podkreślić, że sam opis tematyczny prowadziłby niewątpliwie na manowce. W repertuarze polskich pieśni pielgrzymkowych i kalwaryjskich w zasadzie nie ma utworów, których centralnym tematem byłoby samo pielgrzymowanie do sanktuariów czy na kalwarię². Można natomiast wyróżnić trzy zasadnicze grupy tematyczne,

2 Pojawiające się sporadycznie w repertuarze pielgrzymkowym rozbudowane pieśni narracyjne o cudach doznawanych przez pielgrzymów w miejscach świętych [zob. *Polska pieśń...* 2011: 608–610], należy zaliczyć raczej do wierszowanych legend lub pieśni nowiniarskich [zob. Grochowski 2010: 269–270].

koncentrujące się odpowiednio na postaciach Chrystusa, Matki Boskiej oraz świętych; ta ostatnia grupa tekstów jest przy tym najmniej liczna. Tradycyjne pieśni pielgrzymkowe nie mogą być więc ujmowane jako pieśni „o pielgrzymowaniu”. Jednakże kluczem do proponowanej przeze mnie tematyczno-strukturalnej koncepcji gatunku jest fakt, iż we wszystkich omawianych utworach sama sytuacja pielgrzymowania podlega stematyzowaniu poprzez wprowadzenie charakterystycznych motywów, które proponuję określić jako **tekstowe wykładniki pielgrzymkowej sytuacji wykonawczej**.

Specyfika kompozycyjna wielu polskich pieśni religijnych polega na tym, że główny temat jest w nich realizowany poprzez wykorzystanie i uaktualnianie w kolejnych strofach pewnego zestawu typowych strategii i środków retorycznych, które w obrębie jednego tekstu mogą być względnie jednorodne, ale mogą być też w różny sposób łączone. Tak więc zarówno pieśni o Chrystusie, jak i pieśni maryjne oraz pieśni do świętych zazwyczaj komponowane są z pięciu rodzajów formuł retorycznych³, a mianowicie formuł pokutnych (wyrażanie żalu za grzechy), formuł błagalnych (różnego rodzaju prośby kierowane do postaci świętych), formuł dziękczynnych (wyrażanie wdzięczności z powodu otrzymanych łask), formuł pochwalno-kontemplacyjnych (refleksja nad działaniami i cechami postaci świętych) oraz formuł informacyjnych (przekazywanie informacji o życiu świętych postaci, często ujęte w formę mikronarracji obejmujących jedną czy dwie strofy). Zasadniczą cechą pieśni pielgrzymkowych i kalwaryjskich, która w tym ujęciu odróżnia je od pozostałych pieśni religijnych, jest obecność wspomnianych tekstowych wykładników sytuacji wykonawczej. Owe wykładniki mogą być przy tym zarówno wkompono-

3 Pojęcie formuły retorycznej traktuję tu bardzo szeroko i rozumiem je jako pewne ogólne, utrwalone w tradycji strategie i sposoby wyrażania określonych treści. Np. temat męki Chrystusa może być realizowany nie tylko za pomocą narracji informacyjnej, ale też poprzez formuły pokutne (żał z powodu ludzkich grzechów, za które Chrystus umiera na krzyżu), dziękczynne (wyrażanie wdzięczności za poświęcenie się Chrystusa), błagalne (prośba o odpuszczenie grzechów, za które Chrystus umiera) czy kontemplacyjne (rozpamiętywanie poszczególnych etapów męki). Trzeba przy tym dodać, że tak rozumiane formuły retoryczne w omawianych przypadkach dość często przyjmują postać formuł słownych w ścisłym znaczeniu, czyli takim, jakie przypisuje się temu terminowi w badaniach nad literaturą ustną [zob. Bartmiński 1975].

wane w niektóre z wyróżnionych powyżej formuł retorycznych, mogą też jednak przybierać postać osobnych segmentów kompozycyjnych, tworząc kolejny rodzaj formuł odnoszących się do samej sytuacji wykonania pieśni (metawykonawczych).

Tekstowe wykładniki sytuacji wykonawczej

W dalszej części rozważań chciałbym przedstawić bardziej szczegółową analizę pieśni pielgrzymkowych, skupiając się przede wszystkim na wspomnianych tekstowych wykładnikach sytuacji wykonawczej oraz ich funkcjach w odniesieniu do rzeczywistości pozatekstowej. W analizie tej będę zarazem dążył do rekonstrukcji wzorcowego układu owych elementów, odzwierciedlającego w przybliżeniu chronologiczny i strukturalny porządek działań pielgrzymów. W modelowej wersji ów pielgrzymkowy „scenariusz” zawarty w tekstowych wykładnikach sytuacji wykonawczej obejmuje następujące elementy, które można podzielić na dwie zasadnicze grupy:

1. Elementy odnoszące się do momentów poprzedzających wyjście na pielgrzymkę lub do całej sytuacji pielgrzymowania:

- wskazanie celu pielgrzymki i podkreślenie popularności oraz rangi miejsca pielgrzymkowego

Tam jest wielce sławna Góra Kalwaryjska,
Że wiele pątników, że wiele pątników
Na nią się tam ściąga [BJ 225].

Tu ludzie gromadami, ciśniemy się tłumami, [...]
Idą z Węgier, z Podola, na których ciężka dola, [...]
Idą różne kaleki, nie trzeba im apteki, [...]
Głusi, ciemni i niemowy, odchodzą do domu zdrowi [BJ 208].

- zapowiedź pielgrzymki lub zachęta / wezwanie do pielgrzymowania

Na Kalwarię pójdę, tam się cieszyć będę,
Mękę Jezusową, Mękę Jezusową
Rozmyślać tam będę [BJ 225].

Ach pospieszmy, nie mieszkaćmy, ku Jeruzalem,
A tam wszyscy zobaczymy Jezusa z żalem,
Jezus tam był na krzyżu rozciągniony
I umęczony [MEK 46].

Pójdźcie ku mnie dzieci, póki czas macie,
Bom jest wasza matka, to mnie nawiedźcie [BN 17].

- prośba o szczęśliwą drogę

Matko Chrystusowa, użyż Twej miłości,
Byśmy pątniczkowe, byśmy pątniczkowe
Wnet do Ciebie doszli [BJ 225].

Użał się nad nami, nad pielgrzymią drogą,
swym matczynym okiem ratuj nas przed trwogą [*Polska pieśń...*
2011: 614].

- pożegnanie z domownikami

Żegnamy swych domowników,
Jako Twoich służebników [BN 8a].

Domy swoje opuszczamy,
Na tę górę pospieszamy [BJ 208].

Żony mężów, a mężowie żony pozostawiali,
Na Kalwarię do Ciebie jak najprędzej się brali [MEK 20].

- wskazówki dotyczące trudów związanych z wędrówką

Chociaż ci różne przeszkody stają do tej drogi,
Nieraz i nie ma pogody, tyś w pieniądź ubogi,
Nie zrażaj się tym, człowiecze,

Chociaż słońce bardzo piecze,
Tylko idź ochotnie [*Śpiewnik kalwaryjski* 1984: 257].

Ani żeśmy niewygody, ni trudów ważyli,
Ażebyśmy jak najprędzej pod Kodeńskim stanęli [BN 3a].

Na zimne wiatry nic nie zważajcie,
Miłością Bożą się zagrzewajcie. [...]
Choć dogrzewają słońca promienie,
Pamiętaj proszę na swe zbawienie [*Śpiewnik kalwaryjski* 1984: 171–172].

- wskazówki dotyczące zachowania podczas wędrówki i pobytu w sanktuarium, zwłaszcza śpiewania pieśni

A gdy w drogę pójde, pieśni śpiewać będę,
Zdrowaś bądź Maryja, niebieska lilija,
Tak serce podźwignę [BJ 225].

Z ludźmi, których w życiu naszym nigdyśmy nie znali,
Będziem chodzić i nocować wspólnie, będziem śpiewała [MEK 20].

Dobranoc, Panienczko, Jezusowa Mateczko,
gdy się spać już zabieramy, w kompaniji śpiewamy [*Polska pieśń...* 2011: 617].

2. Elementy odnoszące się do poszczególnych etapów pielgrzymki:

- dotarcie do miejsca, z którego po raz pierwszy widać cel pielgrzymki

Z wielką naszą radością na tym miejscu stajemy,
Skąd Twój święty przybytek już oglądać możemy [*Śpiewnik kalwaryjski* 1984: 396].

Już ci stoimy na miejscu, skąd Twój klasztor widzimy.
Jak królowej nieba, ziemi niski pokłon składamy [BN 3a].

Już ci stajemy na miejscu, skąd Twój kościół widzimy,
Przed którym tu wszyscy krzyżem na ziemię upadamy [MEK 20].

- przybycie do sanktuarium i powitanie świętej postaci

Witamy Cię teraz, gdyśmy tu przybyli,
Błogosław nam nasza Matko miła,
Bo nadeszła powitania chwila,
O Kodeńska Mario [BN 3a].

Witaj, Maryjo, cudami wstawiona,
Tyś dla każdego potężna obrona,
Patrz na nas wszystkich, do Ciebie idących,
Twe święte miejsca chętnie zwiedzających [*Śpiewnik kalwaryjski*
1984: 403].

- wskazówki dotyczące pobytu i zachowania pielgrzymów w sanktuarium lub na kalwarii oraz ważne informacje na temat miejsca pielgrzymkowego

Słuchaj pilnie i uważaj twoich przewodników,
Mękę Jezusa rozważaj, szanowny pątniku,
Natęż słuchu, bierz do głowy
Życie Matki Chrystusowej [*Śpiewnik kalwaryjski* 1984: 258].

Godziny słodko każdemu spływają,
Bo nawet w nocy nie śpią, lecz śpiewają.
Miło dla serca, miło dla duszy,
Wszędzie śpiewają, gdzie się człowiek ruszy [...]
I przed Obrazem Cudownym w Kaplicy
Padają na twarz stroskani pątnicy [*Śpiewnik kalwaryjski* 1984: 405].

Tam są piękne dróżki, gdzie można obchodzić,
Mękę Jezusową, Mękę Jezusową
W kaplicach nawiedzić.
Kaplice są śliczne, pięknie sfundowane,
Pięćdziesiąt ich i pięć, pięćdziesiąt ich i pięć
Jest do obchodzenia.
Jeśli wierzyć nie chcesz, miły chrześcijanie,

Tak je sobie policz, tak je sobie policz
Potem wspomnisz na mnie.
Gdy obchodzić będziesz, z uwagą przeczytasz,
A tak przeczytawszy, a tak przeczytawszy,
Zmów jeden Ojczy nasz. [...]
Przed tym domem Bożym, są kamienne schody,
Dwadzieścia ich i dwa. Dwadzieścia ich i dwa
Dla ludu wygody. [...]
Niedaleko stopni jest słup murowany,
Tam wszyscy pokłoną, tam wszyscy pokłoną
I swe skłonią głowy [BJ 225].

Zobaczysz, pielgrzymie, kul szwedzkich tu ślad,
co z wrażeń możdzierzy leciały jak grad [*Polska pieśń...* 2011: 597].

- modlitwy za członków rodziny, którzy pozostali w domu

Domownikom naszym, Panno, daj, aby zdrowi byli,
Współ z nami, gdy wrócimy, Ciebie, Matko, wielbili [MEK 20].

Błogosław wszystkich, co się tu zebrali
i tych, co z dala w domu pozostali [*Polska pieśń...* 2011: 602].

- pożegnanie z sanktuarium / świętą postacią i powrót do domu

Ale nasi przewodnicy dzisiaj do nas mówili,
Byśmy od Ciebie odeszli, a do domu wrócili [*Śpiewnik kalwaryjski*
1984: 254].

Żegnamy Cię teraz, gdy już odejść mamy,
Błogosław nam nasza Matko miła,
Bo nadeszła pożegnania chwila,
O Kodeńska Maryja [BN 3a].

Już od Ciebie pożegnany na drogę wychodzę,
Do Twej macierzyńskiej obrony wcale się poręcę [MEK 45].

Żegnamy i ten Twój klasztor wspaniały,
Gdzie nasze nogi tutaj w nim stały [MEK 10].

Poczekaj dziecię, gdy chcesz odejść, dam ci na drogę pas,
Żebyś do swoich domowych szczęśliwie przyszedł w czas.
To będzie twe ukazanie,
Że im niesiesz pożegnanie,
Ode mnie Matki twej [MEK 45].

W omawianych tekstach wskazane powyżej wykładniki sytuacji wykonawczej mają oczywiście charakter fakultatywny, w tym sensie, że występują one w rozmaitym natężeniu oraz różnych konfiguracjach, i trudno byłoby znaleźć przykład pieśni realizującej opisany układ modelowy. Można nawet dostrzec wyraźną tendencję do tworzenia pieśni skupionych na poszczególnych sekwencjach działań pielgrzymów, a tym samym przeznaczonych do śpiewania w określonych momentach pielgrzymki. Tendencję tę dostrzegła Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska [2011], która – omawiając repertuar lubelskich pieśni pielgrzymkowych – wyróżniła w nim następujące grupy: pieśni-wezwania, pieśni śpiewane w drodze do sanktuarium, pieśni śpiewane w sanktuarium (prośby i podziękowania), pieśni opowiadające o objawieniach i cudach, pieśni zapowiadające koniec pielgrzymki oraz tak zwane pieśni na dobranoc, śpiewane przez pielgrzymów przed udaniem się na spoczynek.

Przeprowadzone przeze mnie badania na szerszym, ogólnopolskim materiale potwierdzają, ale zarazem – jak widać – nieco modyfikują i uzupełniają powyższą charakterystykę. Przede wszystkim wskazują one na to, że w poszczególnych grupach pieśni pielgrzymkowych mogą okazjonalnie pojawiać się odmienne różnego typu formuły retoryczne oraz rozmaite wykładniki sytuacji wykonawczej. Czyli na przykład, w pieśniach śpiewanych w drodze do sanktuariów znajdujemy elementy wezwań, prośb, podziękowań czy informacji o cudach i objawieniach. Z drugiej strony, istnieje pewna grupa tekstów, które wykorzystują bardzo szeroki zestaw wyróżnionych wcześniej wykładników. Trudno więc przypisać takie utwory do którejś ze wskazanych grup, ponieważ odnoszą się one do wielu aspek-

tów i momentów pielgrzymowania, równocześnie zawierając bardziej lub mniej szczegółowy, ale kompletny „scenariusz” pielgrzymki. Przykładem takich tekstów mogą być choćby pieśni o incipitach *Chcesz, człowiecze, łaski doznać* [Śpiewnik kalwaryjski 1984: 257], *Sieroty zebrane, idźmy do Matki* [Śpiewnik kalwaryjski 1984: 355] czy *Witamy Cię, Kalwaryjo, miejsce święte, wybrane* [Śpiewnik kalwaryjski 1984: 427].

Przeprowadzona przeze mnie analiza przebiega w poprzek wyróżnionych przez Niebrzegowską-Bartmińską grup funkcjonalno-tematycznych i prowadzić ma do zarysowania ogólnego modelu polskich pieśni pielgrzymkowych. Z analizy tej wypływa następujący wniosek. Otóż posługując się kategorią tekstowych wykładników sytuacji wykonawczej, można dość precyzyjnie wyróżnić pewną grupę utworów, które ze względu na obecność w nich wykładników odnoszących się bezpośrednio do sytuacji pielgrzymowania, należy uznać za pieśni pielgrzymkowe w ścisłym i zarazem dość wąskim znaczeniu tego terminu. W ten sposób tradycyjne pieśni pielgrzymkowe jawią się jako wyrazisty gatunek folkloru religijnego i popularnej literatury dewocyjnej, który jednak stanowił tylko pewną część bardzo obszernego repertuaru pieśni śpiewanych podczas pielgrzymek.

Charakterystyczne cechy pieśni kalwaryjskich

Wśród analizowanych pieśni wyraźnie wyróżnia się pewna grupa utworów, które nie do końca mieszczą się w zrekonstruowanym wcześniej modelu. Zawierają one bowiem, co prawda, kluczowe dla omawianego gatunku, tekstowe wykładniki sytuacji wykonawczej, ale innego rodzaju, odwołujące się bowiem do praktyki obchodzenia drózek kalwaryjskich, a nie do szerszego kompleksu działań podejmowanych w trakcie pielgrzymki. Chodzi tu przede wszystkim o zespół pieśni pasyjnych, ukazujących Mękę Pańską w dość wyjątkowej pielgrzymkowo-kalwaryjskiej perspektywie. Ich charakterystyczną cechą jest to, że współwystępują w nich, zająbiają się i przenikają dwa typy narracji. Pierwszy z nich jest „zwykłą” narracją trzecioosobową, opowiadającą o ostatnich dniach i godzinach życia Chrystusa. Drugi zaś tworzy dość osobliwa forma, którą można by określić mianem narracji kalwaryjskiej. Jest ona najczęściej prowadzona w pierwszej osobie liczby mnogiej, choć nierzadko używa się w niej tak-

że pierwszej osoby liczby pojedynczej lub trybu rozkazującego i drugiej osoby liczby pojedynczej. Jest to zarazem zwykle swoista narracja przedstawiająca, a niekiedy nawet przepowiadająca, posługująca się czasem teraźniejszym lub przyszłym, w której mowa jest nie o tym, co zdarzyło się z Chrystusem, ale o tym, co właśnie się dzieje lub zdarzy się za chwilę. Nietypowość takiego ujęcia polega także na tym, że koncentruje się ono nie na postaci Jezusa, lecz na wędrujących za nim pielgrzymach, którzy są, lub za chwilę będą, widzami i świadkami jego pasji.

Przyjdziemy do wieczornika, gdzie Pan Jezus wieczerzał,
Uczniom Ciało i Krew dając, w żalu się z nimi żegnał [MEK 20].

Idę w drogę mąk okrutnych Jego
Do ogrojca, skąd go ujrzę pojmanego.
Z żalem wprzód usłyszę, jak się żegnał z swemi
Z uczniami miłemi, najukochańszemi [BJ 374].

Pójdźmy za Nim do ogrodu, tam zobaczymy,
Jak się krwawym potem poci za ludzkie winy.
Anioł ku niemu przystępuje, Boski dekret oznajmuje,
Który przyjmuje [MEK 46].

Pójdźmy dalej do Cedronu, jak Go z mostu zrzucają,
Za najświętszą szyć wiodą, o kamień uderzają [*Śpiewnik kalwaryjski*
1984: 436].

O, idź tylko dalej z płaczem serca twego,
Abyś ucierpienia Jezusa miłego
Widząc, słysząc odtąd do Annasza,
Jak biją i szarpią, prowadzą Jezusa [BJ 374].

Pójdźmy dalej, jak Go włóczą i nogami kopają,
Z mostu w rzekę wrzucając, gwałtownie w wodę pchają [MEK 20].

I my też postąpmy córki i synowie,
Adama i Ewy nędzni potomkowie,
Wyżej w górę z boleścią, z żałością,
Gdzie zdzierają szaty z Jezusa z nagłością [BJ 374].

Jak łatwo zauważyć, taki sposób relacjonowania męki Chrystusa byłby dziwny i niezrozumiały w przypadku „zwykłych” pieśni pasyjnych, jest on bowiem ściśle powiązany ze specyficzną sytuacją wykonywania tych utworów. Warto przy tym zaznaczyć, że ich teksty, z jednej strony, dość precyzyjnie odzwierciedlają topografię kalwarii (poszczególne pieśni są nawet niekiedy poprzedzane uwagami w rodzaju: „idąc od Kajfasza po spoczynku do Piłata” lub „idąc od mostu cedrowej wody ku bramie”); z drugiej strony, mogą być traktowane jako swego rodzaju „instrukcja obsługi” czy może nawet „regulamin” drózek kalwaryjskich. W tym kontekście zrozumiała staje się silna tendencja do stosowania trybu rozkazującego, który służy „projektowaniu” działań pątników, wyznaczając przebieg wędrówki oraz ustalając pewne standardy zachowań w określonych miejscach. Mamy tu jednak także do czynienia z próbą określania norm w zakresie rozumienia oraz przeżywania wydarzeń, w jakich biorą udział pielgrzymi. Chodzi przy tym o wydarzenia ulokowane na dwóch przenikających się planach: śpiewanie pieśni ma doprowadzić do tego, by emocje i refleksje związane z obchodzeniem drózek kalwaryjskich znalazły kontynuację bądź przełożyły się na emocje i refleksje związane ze wspomnianiem wydarzeń biblijnych.

Nieszczęśliwa duszo, która tędy idziesz,
Bez żalu, bez litości taplając się, śmiejesz,
Gdzie w łzach brodzić powinnaś w żałości,
Iż Jezus tak cierpi za twe nieprawości [BJ 374].

Człowiecze z żałością tu pomyśli sobie,
Spoczniesz, posilisz się, już jest lepiej tobie;
Jezus pragnie napoju, posiłku,
Nie dali onemu i w nocy spoczynku [BJ 374].

Z boleścią człowiecze tu pomyśl sobie,
Jak pod tę górę iść ciężko jest to tobie,
Choć nie dźwigasz nic, trudno wymówić,
Jak tam Jezusowi krzyż ciężki było nieść [BJ 374].

Warto odnotować, że „instrukcje” zawarte w przytoczonych powyżej pieśniach z przełomu XIX i XX wieku, znajdują zaskakująco silne odniesienie do rzeczywistych zachowań pątników, utrwalonych w opisach etnograficznych z początku XXI wieku. Kamila Baraniecka, badająca odpust z okazji Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kalwarii Pałacowskiej, notuje:

gdy otaczający figurę Matki Boskiej członkowie głównej pielgrzymki z zapartym tchem śledzili przekraczanie przez nią rzeki, inni pątnicy chlapali się w tym samym czasie w wodzie lub przepychali z członkami głównej pielgrzymki na kładkach. [...] przy kaplicy rozstawione były kramy z jedzeniem [...] można było wypocząć po trudach wędrówki, posilić się, wymienić uwagi z innymi [Baraniecka 2008: 143–144].

Sytuacyjne i kulturowe funkcje pieśni pielgrzymkowych i kalwaryjskich

Charakterystyka pieśni pielgrzymkowych i kalwaryjskich nie może jednak ograniczać się wyłącznie do strukturalno-tematycznego opisu tekstowych wykładników sytuacji wykonawczej. Wykładniki te, jako kluczowe sygnały statusu genologicznego badanych tekstów, pozostają bowiem w ścisłym związku z pozatekstowymi uwarunkowaniami, stanowiącymi swoiste środowisko naturalne czy system ekologiczny, w którym kształtuje się i funkcjonuje interesujący mnie gatunek. Tak naprawdę, chodzi przy tym o dwa rodzaje uwarunkowań. Pierwsze odnoszą się bezpośrednio do okoliczności wykonywania pieśni, które w konkretnych sytuacjach pełnią określone funkcje modlitewne, informacyjne, dydaktyczno-moralizatorskie, integracyjne, a nawet ludyczne (umilanie czasu długiej i monotonnej wędrówki). Drugie pozostają w związku z szerszymi kulturowymi ramami, w jakich mają miejsce praktyki pątnicze. Specyfikę oraz wzajemne powiązania tych dwóch rodzajów uwarunkowań można wyjaśnić, stosując

koncepcję Victora Turnera, która w moim przekonaniu pozwala dostrzec nowe aspekty zarówno sytuacyjnych, jak i ogólnych funkcji pieśni pielgrzymkowych.

W swoich analizach Turner akcentuje ambiwalentny charakter pielgrzymek, które w jego ujęciu są przykładem procesów społecznych, „obejmując[y]ch” określoną grupę pielgrzymów – ich przygotowania do wyruszenia, zbiorowe doświadczenia z podróży, przybycie do ośrodka pielgrzymkowego, zachowania podczas pobytu i wrażenia z ośrodka oraz podróż powrotną” [Turner 2005: 140]. Odwołując się do koncepcji dynamiki społecznej, badacz ten kładzie zarazem nacisk na, widoczne w różnych perspektywach, napięcie i oscylację pomiędzy strukturalnymi i antystrukturalnymi elementami praktyk pątniczych. Przedewszystkim zauważa, że pielgrzymka, w której obecne są silne tendencje antystrukturalne (brak kierownika i sformalizowanej hierarchii uczestników, „równość” między kapłanami i wiernymi, tworzenie się przejściowej, nieustrukturyzowanej wspólnoty), jednocześnie ze względów praktycznych „wymusza pewien stopień zorganizowania i dyscypliny” [Turner 2005: 143]⁴. Poza tym Turner podkreśla, iż „w miarę jak pielgrzym oddala się od swoich domowych uwikłań strukturalnych, jego droga na jednym poziomie coraz bardziej się sakralizuje, a na drugim sekularyzuje” [Turner 2005: 153]. Rzadka okazja do intensywnych spotkań towarzyskich oraz poznawania świata, a zarazem obecność targów, jarmarków, miejsc rozrywki, wszystko to stanowi swego rodzaju konkurencję i wyzwanie zarówno dla religijnego celu wędrowki, jak i dla elementów jej strukturalnego uporządkowania. Diagnozę taką potwierdzają obserwacje dotyczące polskich kalwarii, a zwłaszcza odbywających się tam obrzędów gromadzących rzesze wiernych [Kubiakowie 1978: 146, 153–154; Ługowska 1999: 89; Baraniecka 2008: 139]. I wreszcie, w szerszej perspektywie Turner zwraca uwagę na to, że pielgrzymki, będąc ludowym żywiołem stanowiącym w istocie

4 Dobrą ilustracją tych rozbieżnych tendencji jest popularna dawniej „instytucja” świeckiego przewodnika pielgrzymki (*śpiwoka*), który organizował i w pewnym sensie nadzorował działania pielgrzymów, jednak jego szczególna pozycja wśród pątników oraz ważna rola nie były w żaden sposób sformalizowane ani oficjalnie legitymizowane przez duchownych [zob. Górecki 1994: 42–53].

pewne wyzwanie dla struktury systemu społeczeństwa klasowego czy feudalnego, w gruncie rzeczy jednak „na dłuższą metę okazują się podtrzymującymi go mechanizmami” [Turner 2005: 190]. Obca jest im bowiem idea „rozsadzenia systemu” czy wytworzenia jakichś form alternatywnych; przeciwnie, chodzi jedynie o pewne ożywienie w obrębie istniejącej społeczno-religijnej ortodoksji, o czasowe jej zawieszenie, a następnie powrót do jej obowiązujących struktur.

Koncepcja Turnera, zastosowana do analizy pieśni pielgrzymkowych, pozwala stwierdzić, że odgrywały one niezwykle ważną rolę, jako swego rodzaju stabilizatory czy regulatory nieco amorficznych i zarazem w pewnym sensie niebezpiecznych (subwersywnych) praktyk pątnicznych. Nie tylko znacząco ułatwiały one samą organizację pielgrzymki, wypełniając czas długich godzin marszu, a zarazem stanowiąc atrakcyjną dla wiernych formę modlitwy. Ich teksty zawierały również takie elementy, które w świetle koncepcji Turnera należy uznać za nośniki zagrożonych czy zawieszonych wartości strukturalnych. Mam na myśli przede wszystkim omawiany wcześniej „scenariusz” pielgrzymki stabilizujący jej przebieg i wyznaczający główne, obligatoryjne punkty działań. W tekstach pieśni mowa jest jednak także o odpowiednich sposobach podejmowania tych działań. Wspomniane formuły dyscyplinujące stoją na straży niepewnej granicy między sakralizacją a sekularyzacją praktyk pątnicznych. W omawianych pieśniach silnie wyeksponowana jest również idea pielgrzymki jako działania czy okresu o charakterze przejściowym. Motywy pożegnania z rodziną, drogi do sanktuarium oraz powrotu do domu, a zwłaszcza formuły modlitw za tych, którzy „pozostali w domach” należy rozumieć nie tylko jako elementy wspomnianego „scenariusza”. Wyrażają one bowiem zarazem bardziej ogólną zasadę, zgodnie z którą już w momencie opuszczenia miejsca zamieszkania, a tym samym uwolnienia się od obowiązujących tam form strukturalnych, zakłada się powrót do nich po określonym czasie. Można więc powiedzieć, że w tym aspekcie pieśni pielgrzymkowe, „programując” w określony sposób działania i kierunek myślenia pątników, mają zapobiegać temu, by pielgrzymki stały się formą ucieczkowych praktyk o charakterze schizmatyckim i przyczyną trwałej dezintegracji struktur społeczno-religijnych.

Zakończenie

Jak wspominałem na wstępie, zaprezentowana analiza modelu gatunkowego oraz kulturowych funkcji pieśni pielgrzymkowych dotyczy tekstów tradycyjnych. Na zakończenie chciałbym jednak zasygnalizować kilka kwestii związanych z dzisiejszymi praktykami pątnicznymi oraz wyraźnie zmieniającym się repertuarem pieśni śpiewanych podczas pielgrzymek. Warto bowiem postawić pytanie, jak w porównaniu do opisanego modelu kształtują się funkcje nowszych tekstów oraz jakie są uwarunkowania i dalsze perspektywy wypierania tradycyjnego repertuaru przez współczesne piosenki religijne. Czy chodzi wyłącznie o wspomnianą wcześniej zmianę wąsko rozumianego kontekstu wykonawczego (nagłośnienie, akompaniament gitar) lub zmianę w zakresie preferencji estetycznych (gusta pielgrzymów ukształtowane w toku intensywnych kontaktów z popularną muzyką rozrywkową)? Wydaje się, że przyczyny zanikania tradycyjnych pieśni pielgrzymkowych mogą być głębsze i odnosić się nie tylko do ich funkcji sytuacyjnych, lecz także do funkcji kulturowych. Wyraźne zmiany w sposobach i funkcjach współczesnego pielgrzymowania [zob. Pabian 2009; Hajduk-Nijakowska 2011] skłaniają do postawienia hipotezy, iż dzisiaj mamy do czynienia już z innym modelem tekstowego „programowania” działań i sposobów myślenia pątników, w którym zabezpieczanie i podtrzymywanie strukturalnego porządku samej pielgrzymki oraz strukturalnych form pozapielgrzymkowego życia społeczno-religijnego nie jest stawiane na pierwszym miejscu. Posługując się kategoriami Turnera, można by zaryzykować twierdzenie, że współczesne pieśni pielgrzymkowe reprezentują raczej wartości antystrukturalne, kreując atmosferę żywiołowej radości, zabawy i wspomagając tworzenie niezhierarchizowanych wspólnot o zróżnicowanym charakterze (religijnym, narodowym, towarzyskim, turystycznym czy sportowym). Kwestia ta wymaga oczywiście bardziej szczegółowych badań i analizy konkretnego korpusu tekstów.

Osobnym problemem badawczym są przyczyny i uwarunkowania zmian, jakie zachodzą w obrzędach kalwaryjskich. Przede wszystkim mamy do czynienia z zanikiem grupowego śpiewu wiernych w przypadku misterii o względnie krótkiej historii [Kunczyńska-Iracka 1988: 101] oraz z modernizacją repertuaru w przypadku misterii o długiej tradycji [zob.

Baraniecka 2008: 149]. Jest to temat na odrębne studium, w tym miejscu można jedynie stwierdzić, że ze względu na wspomniane wyżej „głębokie” zmiany funkcjonalne, tradycyjne pieśni pielgrzymkowe i kalwaryjskie, wykonywane jeszcze obecnie w niektórych sanktuariach, należą niewątpliwie do zanikających obszarów niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W takiej sytuacji trudno przypuszczać, by w sposób spontaniczny i „naturalny” zostały one przejęte przez kolejne pokolenia młodych pielgrzymów i przetrwały w żywej tradycji.

Bibliografia

Baraniecka Kamila

2008: *Communitas a intencje pątników – typy uczestnictwa w pielgrzymce. Wielki odpust kalwaryjski Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kalwarii Pałacowskiej.* „Etnografia Polska”, z. 1/2, s. 137–154.

Bartmiński Jerzy

1975: *Wokół Lordowskiej koncepcji formuły.* „Literatura Ludowa”, nr 6, s. 3–11.

1997/1998: *Dusze rzewnie zapłakały. Odmiany gatunkowe pieśni o wędrówce dusz szukających miejsca wiecznego spoczynku.* „Etnolingwistyka”, t. 9/10, s. 149–168.

Górecki Jan

1994: *Pielgrzymki na Górnym Śląsku w latach 1869–1914.* Katowice: Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnos Śląski.

Hajduk-Nijakowska Janina

2011: *Tradycje pielgrzymowania do miejsc świętych w kulturze współczesnej.* [W:] *Tradycja w kontekstach kulturowych.* Red. J. Adamowski, M. Wójcicka. Lublin, s. 87–100.

Kubiakowie Irena i Krzysztof

1978: *Misterium Męki Pańskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej.* „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, nr 3/4, s. 143–160.

Kunczyńska-Iracka Anna

1988: *Misterium Męki Pańskiej w Górcie Klasztornej.* „Polska Sztuka Ludowa”, nr 1/2, s. 93–101.

Ługowska Jolanta

1999: *Folklor – tradycje i inscenizacje. Szkice literacko-folklorystyczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława

2011: *Pieśni pielgrzymkowe*. [W:] *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*. T. 4. *Lubelskie*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 592–622.

Pabian Barbara

2009: *Pielgrzymowanie na Jasną Górę – tendencje innowacyjne*. [W:] *Tradycja i współczesność: folklor – język – kultura*. Red. D. Czubala, M. Miczka-Pajestka. Bielsko-Biała, s. 379–388.

Polska pieśń ...

2011: *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*. T. 4. *Lubelskie*. Red. J. Bartmiński. Lublin: Instytut Sztuki PAN.

Śpiewnik kalwaryjski

1984: *Śpiewnik kalwaryjski*. Oprac. A. Chadam, oprac. muz. M. Michalec, S. Szydełko. Kalwaria Zebrzydowska: Wydawnictwo „Calvarianum”.

Turner Victor W.

2005: *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*. Przeł. W. Usakiewicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Druki ulotne**BJ 208**

1885: *Pieśń nowa o Najśw. Pannie Maryi Kalwaryjskiej*. Drukiem Fr. Foltyna w Wadowicach [incipit: *Gwiazdo śliczna, wspaniała, Kalwaryjska Marya*].

BJ 225

1884: *Pieśń o Najświętszej Pannie Maryi Kalwaryjskiej*. Drukiem Fr. Foltyna w Wadowicach [incipit: *Winszowana wiosna, o niebieski raj*].

BJ 374

1888: *Pieśń o męce Pana naszego Jezusa Chrystusa*. Nakładem i drukiem Fr. Foltyna w Wadowicach [incipit: *Już wychodzę w drogę, mąk śmierci Jezusa*].

BN 01

1936: *Śpiewniczek kalwaryjski pieśni przy zwiedzaniu drogi krzyża w Kalwarii pod Wilnem*. Zebrał N. Pacyno. Wilno: Drukarnia „Promień”.

BN 3

Pamiętka z Kodnia. Dwie pieśni dla udających się na pielgrzymkę. Nakładca B. Rychlak. Podl[aska] Druk[arnia] Udz[iałowa] w Siedlcach, [b.r.w., incipit: *Zawitajże o Marjo tu cudami wstawiona*].

BN 8

Pieśń nowa o Najświętszej Marji Pannie cudami słynącej w obrazie kodeńskim w Kodniu. Wydawca Jan Linkiewicz. Podl[aska] Druk[arnia] Udz[iałowa] w Siedlcach, [b.r.w., incipit: *Witaj w obrazie kodeńskim, o Maryo, Maryo*].

BN 17

Pieśń nowa o Najświętszej Marii Pannie. Śpiewa Ci słowiczek na rajskim dworze. Nakładca Jan Wacław, Gorajowice. Drukarnia Bracia Skrudlik, Jasło, [b.r.w., incipit: *Śpiewa Ci słowiczek na rajskim dworze, / Pójdę ja go szukać w imię Marii*].

MEK 10

Pieśń nowa o Najświętszej Maryi Pannie Leżańskiej objawionej na Piaszkach. Drukiem katolickiego wydawnictwa Fr. Orła i Syna we Frydku, [b.r.w., incipit: *Już nam czas nadchodzi, Bracia pielgrzymi*].

MEK 20

Pieśń do N. Marji Panny Kalwaryjskiej. Nakład Jan Wacław, Gorajowice. Drukarnia Braci Skrudlik, Jasło, [b.r.w., incipit: *Witamy cię Kalwarjo, miejsce święte wybrane*].

MEK 45

Pieśń albo rozłączenie się z Najświętszą Maryą Panną Kalwaryjską. Nakład Karola Osiowskiego w Wadowicach. Druk J. Litwińskiego w Wieliczce, [b.r.w., incipit: *Ach, me miłe pocieszenie, O Matuchno moja*].

MEK 46

Pieśń o męce Pana naszego Jezusa Chrystusa, którą śpiewa się przy większych stacjach kalwaryjskich. Wydawnictwo Pieśni Odpustowych Drukarni Zygmunta Jelenia w Tarnowie, [b.r.w., incipit: *Ach pospieszmy nie mieszkajmy ku Jeruzalem*].